

**Б. Мелісова<sup>1\*</sup>**, **Ә. Әлмухаметов<sup>1</sup>**,  
**А. Құрманәлиева<sup>2</sup>**, **А. Жамашев<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

<sup>2</sup>Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

\*e-mail: b.melissova@gmail.com

## **ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ТҮСІНІГІНІҢ ДІН МЕН ЗАҢДАҒЫ НЕГІЗДЕРІ**

Адам баласы дүниеге келген сәттен бастап қоғаммен өзара байланыста өмір сүреді, осыған байланысты белгілі бір ережелердің қажеттілігі туындайды. Тәжірибелік тұрғыдан алғанда, барлық діни қайнар көздерде, әдет-ғұрыптарда және құқықтық жүйелерде кеңінен қолданылатын негізгі ұғымдардың бірі – хақ ұғымы. Қоғамда әділеттілікті орнату – хақтың басты қызметтерінің бірі. Заманның өзгеруімен бірге қоғамда жаңа мүдделер мен міндеттер туындайды, олардың бірі – зияткерлік меншік мәселесі. Зияткерлік меншік – ақыл-ой әрекетінің нәтижесінде пайда болатын және белгілі бір объектілерге авторлық меншікті білдіретін құқықтық ұғым. Ақпарат дәуірінде бұл мәселе ерекше маңызға ие болды, себебі ол тек жеке меншікке ғана емес, қоғамдық құндылықтарға да әсер етеді. Білім мен инновация адамның тек материалдық емес, сонымен қатар стратегиялық артықшылықтарға ие болуына ықпал ететін маңызды факторға айналғандықтан, зияткерлік меншік мәселесі өзекті тақырыпқа айналды. Зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – исламдағы зияткерлік меншік ұғымының мәнін ашу, оның ауқымы мен ерекшеліктерін анықтау. Осы мақсатта ислам ғалымдарының еңбектері талданып, олардың зияткерлік меншікке қатысты көзқарастары сараланды. Сонымен қатар, зияткерлік меншік ұғымы мемлекет заңнамасы тұрғысынан қарастырылып, оның құқықтық негіздері зерттелді. Жұмыстың ғылыми және тәжірибелік маңызы – зияткерлік меншіктің табиғаты мен негізгі белгілерін, ислам құқығындағы меншік пен мүлік ұғымдарын жан-жақты талдауда. Зерттеу нәтижесінде ислам дінінде зияткерлік меншікке қалай қарайтыны анықталып, оның қазіргі құқықтық жүйедегі орны мен маңызы айқындалды. Бұл зерттеу зияткерлік меншік төңірегіндегі ғылыми пікірталастарға үлес қосып, оның құқықтық және діни аспектілерін жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді.

**Түйін сөздер:** мүлік, зияткерлік меншік, қоғам, заң, ислам.

B. Melissova<sup>1\*</sup>, A. Almuhametov<sup>1</sup>, A. Kurmanaliyeva<sup>2</sup>, A. Zhamashev<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, Almaty, Kazakhstan

<sup>2</sup>Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

\*e-mail: b.melissova@gmail.com

### **The foundations of the concept of intellectual property in religion and law**

From birth, individuals live in society and interact with others, necessitating the establishment of certain rules. From a practical perspective, one of the key concepts widely used in all religious sources, customs, and legal systems is the concept of haq (truth, righteous). Establishing justice in society is one of its fundamental functions. Over time, as society evolves, new interests and obligations emerge, one of which is the issue of intellectual property. Intellectual property is a legal concept that signifies ownership rights over objects created as a result of intellectual activity. In the digital era, this issue has gained particular importance as it affects not only private but also public interests. Since knowledge and innovation have become crucial strategic resources that provide individuals with not only material benefits but also other advantages, the issue of intellectual property has become highly relevant. The primary goal of this study is to explore the concept of intellectual property in Islam, determine its scope, and examine its key aspects. To achieve this, the works of Islamic scholars were analyzed, and their perspectives on intellectual property were reviewed. Additionally, this concept was examined from a legal standpoint, and its legal foundations were investigated. The scientific and practical significance of this study lies in the in-depth analysis of the nature and fundamental characteristics of intellectual property, as well as the examination of the concepts of ownership and property in Islamic law. As a result of the research, the Islamic perspective on intellectual property has been identified, along with its role and significance.

within the modern legal system. This study contributes to scholarly discussions on intellectual property issues by providing a comprehensive analysis of its legal and religious aspects.

**Key words:** property, intellectual property, society, law, Islam.

Б. Мелисова<sup>1\*</sup>, А. Альмухаметов<sup>1</sup>, А. Курманалиева<sup>2</sup>, А. Жамашев<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Казахстан

<sup>2</sup>Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

\*e-mail: b.melissova@gmail.com

### Основы понятия интеллектуальной собственности в религии и праве

С момента рождения человек живёт в обществе и взаимодействует с окружающими, поэтому возникает необходимость в определённых правилах. С практической точки зрения одним из ключевых понятий, широко применяемых во всех религиозных источниках, обычаях и правовых системах, является понятие «хак». Установление справедливости в обществе – одна из его основных функций. С течением времени и развитием общества появляются новые интересы и обязательства, одним из которых является вопрос интеллектуальной собственности. Интеллектуальная собственность – это юридическое понятие, обозначающее право собственности на объекты, возникающие в результате интеллектуальной деятельности. В эпоху информационных технологий этот вопрос приобрёл особую значимость, так как он затрагивает не только частные, но и общественные интересы. Поскольку знания и инновации стали важнейшими стратегическими ресурсами, которые обеспечивают человеку не только материальные, но и иные преимущества, проблема интеллектуальной собственности приобрела особую актуальность. Основная цель данного исследования – раскрыть суть понятия интеллектуальной собственности в исламе, определить его масштабы и особенности. Для этого были проанализированы труды исламских учёных, рассмотрены их взгляды на интеллектуальную собственность. Кроме того, данное понятие изучалось с точки зрения законодательства, исследовались его правовые основы. Научная и практическая значимость работы заключается в детальном анализе природы и основных характеристик интеллектуальной собственности, а также в изучении понятий собственности и имущества в исламском праве. В результате исследования выявлено, как ислам рассматривает интеллектуальную собственность, а также определено её место и значение в современной правовой системе. Данное исследование вносит вклад в научные дискуссии по вопросам интеллектуальной собственности, позволяя всесторонне рассмотреть её правовые и религиозные аспекты.

**Ключевые слова:** собственность, интеллектуальная собственность, общество, закон, ислам.

### Кіріспе

Меншік ұғымының бастауы тіпті адамзаттың пайда болуымен байланысты болғандықтан, көне ұғымдардың бірі болып саналады. Дүние жүзіндегі алғашқы адамзат өмір сүрген уақыт аралығында адамдар арасында өзекті болған түсінік қазіргі кезде де қоғамда негізгі тақырыптардың біріне айналып отыр. Зияткерлік меншік ұғымы қоғам үшін де, жеке адамдар үшін де белгілі бір хақтарды қолдануға мүмкіндік беретін жүйе. Технологияның кең таралуына орай бұл түсінік тіпті қоғамның барлық салаларында көрініс тауып, интернет жүйесінің дамуымен одан аса ерекше маңызға ие бола бастады (Рарова, 2021: 245).

Ислам факихтері де бұл түсінікке мән беріп, бейтарап бір позицияда қалып қойған жоқ. Сол себепті ислам дініндегі зияткерлік меншік түсінігінің барлық аспектілерін исламдық зерттеушілер зерттеп, олардың қызметі мен жүйесін

анықтап берген. Зияткерлік меншік құқығы барлық қоғам мойындаған заңды мүдделер болып табылады. Мемлекеттер өздерінің зияткерлік меншік бойынша ұлттық заңдарын жеткілікті деп санамай, бұл мүдделерді халықаралық заңдар арқылы қорғауға бет бұрғандары көптеген халықаралық конвенциялармен дәлелденеді.

Мақалада жоғарыда баяндалғандай, зияткерлік меншік түсінігі ислам дінімен қатар мемлекеттер заңы тұрғысынан да қарастырылды. Тарихи дамуы, зияткерлік меншікті қорғау бойынша жұмыс істейтін халықаралық ұйымдардың келісімдері айқындалды. Зияткерлік меншік табиғаты жалпы қарастырылып, мемлекет заңдарына сілтеме жасалынды.

Діннің қоғамға әсерін зерттеу қазіргі уақытта өте маңызды, себебі адамгершілік негіздері діни нанымдармен, қажеттілік сезімімен тығыз байланысты болып келеді. Жеке қауіпсіздікті сақтау үшін адамның өз наным-сеніміне сәйкес бостандығын қамтамасыз ететін мемлекет тарапы-

нан кепілдіктер қажет. Мемлекет өз тарапынан жеке кеңістікті қалыптастыруды әлеуметтік реттеу саласындағы мінез-құлық нормалары мен ережелерін ескермей, көзге елестету қиын. Сондықтан хақ нормаларында дін, мораль, этика саласындағы әлеуметтік нормалардың жаңғыруы байқалады (Солодова, 2006:161).

Яғни, бір мәселені түрлі салада жан-жақта зерттеу өзекті болып табылады. Исламдағы зияткерлік меншіктің орнын анықтауда меншік ұғымдары маңызды орын алады. Сол себепті ұғымдарға аса назар аударылып, әсіресе ханафилер зияткерлік меншікті мүлік деп санайды ма, жоқ па деген талдаулар қамтылды. Ислам ғалымдарының зияткерлік меншік көзқарасы және ислам құқығының қайнар көздерінде зияткерлік меншіктің бар екендігі талқыланып, бұл мүдделер Құран, сүннет, әдет-ғұрып, маслаха арқылы дәлелденетіндігі айтылады. Классикалық кезеңдегі ислам факиһтерінің зияткерлік меншік құқығын мойындайтын көзқарастары қамтылған. Зияткерлік меншік түсінігін ислам тұрғысынан бағалау кезінде Ханафи, Мәлики, Шафиғи және Ханбали мәзһабтарының көзқарастарына да шолу жасалынды.

### **Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері**

Қазіргі заманның маңызды аспектілерінің бірі – зияткерлік меншік мәселесі. Ақпараттық қоғамның қарқынды дамуы және технологиялық жетістіктердің артуы интеллектуалдық меншік құқығының өзектілігін күшейтуде. Зияткерлік меншік тек материалдық емес игілік ретінде қарастырылып қана қоймай, сонымен қатар әлеуметтік, құқықтық және діни тұрғыдан да маңызды құбылыс болып саналады. Әсіресе, діни көзқарастар мен заңнамалық нормалардың үйлесімділігі, олардың өзара әрекеттесуі – зерттеуді қажет ететін күрделі тақырыптардың бірі. Ислам діні адамның мүліктік құқықтарына ерекше мән беріп, адал еңбектің, білім мен даналықтың құндылығын айқындайды. Алайда дәстүрлі ислам құқығында зияткерлік меншік мәселесі бөлек институт ретінде қарастырылмаған. Осыған байланысты, зияткерлік меншік құқығының исламдағы орны мен қазіргі заңнамамен байланысын зерттеу ғылыми әрі практикалық тұрғыдан өзекті болып табылады. Зерттеудің мақсатына келетін болсақ, ол – зияткерлік меншік түсінігінің діни және құқықтық негіздерін анықтау, ислам дініндегі меншік ұғымымен салысты-

ру және Қазақстан Республикасының заңнамасы тұрғысынан талдау жасау. Зерттеудің міндеттері, ол – зияткерлік меншік ұғымының теориялық негіздерін қарастыру, ислам құқығындағы меншік пен мүлік категорияларын талдау, зияткерлік меншіктің шариғаттағы орны мен оған қатысты көзқарастарды анықтау. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының зияткерлік меншікке қатысты заңнамасын зерттеу, діни және құқықтық тұрғыдан зияткерлік меншік институтының ерекшеліктерін салыстырып, ортақ тұжырымдар жасау. Осы зерттеу нәтижелері зияткерлік меншік мәселесін діни және құқықтық аспектіде түсінуге көмектесіп, оның болашақ дамуына ықпал етеді.

### **Ғылыми зерттеу әдіснамасы**

Зерттеу барысында зияткерлік меншіктің ислам дініндегі және мемлекет-заң-қоғам жүйесіндегі орны анықталып, оның маңыздылығы көрсетілді. Зияткерлік меншіктің қоғам өміріндегі рөлі, оның дамуы мен қоғамдағы орнын айқындау мақсат етілді. Зерттеудің тағы бір маңызды тарапы – ислам діні жүйесінде зияткерлік меншікке қатысты қабылданған пікірлер, пәтуалар және шешімдердің қарастырылуы болды. Бұл зерттеу деректері ислам діні мен қазіргі заманғы көзқарастар арасындағы байланысты түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмысын негіздеу үшін түрлі дереккөздер пайдаланылды, соның ішінде энциклопедиялық мақалалар, классикалық ислам әдебиеті, Құран мен сүннетке негізделген көзқарастар, сондай-ақ қазіргі заманғы дінтану, исламтану, құқық теориясына арналған ғылыми мақалалар болды. Бұл дереккөздер арқылы зияткерлік меншіктің түрлі аспектілері, оның ішінде авторлыққа, меншікке қатысты мәселелер кеңінен зерттелді. Әртүрлі дереккөздерден алынған ақпараттар зерттеу жұмысын тереңдетуге және зияткерлік меншік түсінігінің мемлекет, қоғамдағы және ислам дініндегі орны мен мәнін ашуға ықпал етті.

### **Негізгі бөлім**

Исламдағы зияткерлік меншік түсінігінің негіздері ретінде «Мүлік» сөзінің көптеген деректерден араб тілінен шыққан сөз екенін көреміз. Бұл сөздің «әл-мүлік», «әл-милк» және «әл-мелк» деген үш түрлі харакетті түрлері де бар. «Мүлік» сөзі сөздік мағынасында «билік», «куат», «құқық», «сұлтандық», «патша-

лық», «монархия», «меншік» (мүлік), «мала», «байлық» және «жылжымайтын мүлік» сияқты ұғымдарда қолданылады (Saban, 2020: 7).

«Мүлік» сөзі Құран Кәрімде түрлі жерлерде бірнеше рет сөздік мағынасына сәйкес қолданылған. Мысалы, Күллі аспан әлеміндегі және жердегі бар мүлік пен бар билік бір Аллаға тиесілі. Алла барлық нәрсеге құдыретті деп әли Имран сүресінің 189 аятында «мүлік» билік мағынасында қолданылған (Әкімханов, Анарбаев, 2020: 55). Тағы бір мысал әли Имран сүресінің 26 аятында, Уа, бар билік бір Өзіне ғана тиесілі болған Алла Тағалам! Сен билікті қалағаныңа бересің һәм қалағаныңнан билікті тартып аласың деген сөздерде «мүлік» мүлік және байлық мағынасында қолданылған (Әкімханов, Анарбаев, 2020: 55).

Фикһ ғалымдары «мүлік» сөзін төрт мәзһабтың фикһ әдебиетінде төмендегідей анықтаған:

1. Ханафи ғалымдарының пікірінше: «мүлік» – объектіде басқару құқығын жүзеге асыруға заңды түрде берілген хақ;

2. Мәлики ғалымдарына сәйкес: «мүлік» – шариғат негізінде объектіде басқару құқығын алу;

3. Шәфиғи ғалымдарының пікірінше: «мүлік» – жердегі басқару құқығының күші;

4. Ханбали ғалымдарының айтуынша: «мүлік» – белгілі бір басқаруды қамтамасыз ететін мүдде (Saban, 2020: 8).

Исламдағы зияткерлік меншік бойынша ислам ғалымдары түрлі атаулармен белгілеген: хақ-қул-ибтикар (табыс құқықтары), әл-хуқуәл-ма’невийа (рухани құқықтар), әл-хуқуәз-зихнийа (ақыл-ой құқықтары), әл-милкияәтүл-ма’невийа (рухани меншіктер), хуқуәл-интәжіл-ілімий (ғылыми өндіріс құқықтары) және әл-хуқуәл-фикрийа (идеялық құқықтар). Олардың кейбіреулері осы атауларды қолданған (Saban, 2020: 9).

Терминдік мағынасына келетін болсақ, зияткерлік меншік бойынша заңдар алғаш рет батыста пайда болғандықтан, бұл мәселемен батыс зерттеушілері айналысты, кейін қоғамда пайда болған қажеттіліктер мен қиындықтар салдарынан ислам зерттеушілері де зияткерлік меншік мәселесімен айналысуға мәжбүр болды (Saban, 2020: 9).

Екі топтың зияткерлік меншікке берген анықтамалары келесідей:

1. «Зияткерлік меншік – ой мен идеяның өнімі ретінде материалдық емес заттарда көрініс табатын мүліктік мүдде».

2. «Зияткерлік меншік – ғалым немесе жазушының бұрын ешкім жасамаған туындысын ал-

ғаш рет өздеріне тиесілі деп танылатын идеялық бейнелер».

Зияткерлік меншікке қатысты жоғарыда келтірілген анықтамалардан мынадай қорытындылар шығаруға болады:

1. Зияткерлік меншік – иеленуге болатын хақ, физикалық нысаны жоқ заттарда жүзеге асырылады;

2. Бұрын ешкім жасамаған идеялық өнімге қатысты болады;

3. Ой мен идеяның өнімі болып табылады;

4. Зияткерлік меншік иесінің рұқсатынсыз ешкімге қолдануға болмайды.

Анықтамалардан алынған қорытындыларға назар аударсақ, кейбір кемшіліктер бар екені байқалады. Мысалы, ислам дінінде тыйым салынған өнімдер туралы, олар қалай реттелетіні туралы ақпарат жоқ. Сондықтан анықтамаларды қайта қарап, толық әрі жан-жақты сипаттау үшін, мынандай анықтама дұрыс келеді:

«Зияткерлік меншік бұрын ешкім жасамаған және шариғат бойынша заңды саналған әртүрлі идеялық мен интеллектуалды күш-жігер нәтижесінде пайда болған материалдық емес өнімдерге негізделген кешенді абсолюттік хақ».

Мемлекет заңдарындағы зияткерлік меншік негіздеріне келетін болсақ, мәселен ағылшын тіліндегі “intellectual property”, француз тіліндегі “propriété intellectuelle” терминдерінің қазақша аудармалары «зияткерлік меншік құқығы» деп беріледі. Интеллект (ағылшынша intelligence; латынша intellectus – түсіну). Қоғамдағы өзгерістер ақылға байланысты дамиды (Сурхаев, 2016: 114). Ақпараттандыру дәстүрлі өндіріс технологияларын жаңа постиндустриалды режимге ауыстырып, білім мен ғылыми зерттеулерді өндіріс күштерінің маңызды бөлігіне айналдырады. Зияткерлік меншіктің негізі англо-американдық жүйеден алынған. Бұл ой мен өнер туындыларын, патенттерді, тауар белгілерін, пайдалы модельдерді, өнеркәсіптік дизайнды, географиялық атаулар мен белгілерді және т.б. қамтиды (Saban, 2020: 12). Зияткерлік меншік термині кең мағынада адамның зияткерлік еңбегінің нәтижесі ретінде материалдық емес мүліктердегі мүдделерді білдіреді; тар мағынада болса, тек қана авторлық және өнер туындылары ретінде танылатын зияткерлік өнімдердегі хақ деген мағынаны білдіреді. Зияткерлік меншікке әдебиеттерде көптеген анықтамалар берілген. Бұл анықтамалардың кейбіреулері өте кең түсінікті қамтған, ал басқалары тек жеке аспектілерді ғана қарастырған. Осы айырмашылықтар-

ды ескере отырып, зияткерлік меншікті толық әрі нақты сипаттайтын анықтама төмендегідей болуы мүмкін: «зияткерлік меншік – адамның интеллектуалдық еңбегі арқылы жасалған, қорғауды қажет ететін және иесіне пайдалану мен одан пайда табу мүмкіндігін беретін мүдделер» (Saban, 2020: 9). Зияткерлік меншік – адамның идеялық және шығармашылық еңбегінің нәтижесінде пайда болатын шығармашылық жұмыстардың заңмен қорғалатын құқықтары мен мүдделерін білдіреді. Бұл иесіне өз еңбегін қорғауға, одан пайда табуға немесе оны басқа адамдарға беру мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы (ДЗМУ) зияткерлік меншікті екі негізгі категорияға бөледі: авторлық және өнеркәсіптік меншік хақтары. Дүниежүзілік Сауда Ұйымы болса, зияткерлік меншікті өнеркәсіптік меншік, авторлық және қосалқы байланысқан хақтар деп бөледі (Saban, 2020: 13). 1967 жылғы 14 шілдедегі ДЗМУ құру туралы Стокгольм конвенциясының 8.2-тармағына сәйкес, зияткерлік меншікке адамның зияткерлік қызметінің әртүрлі нәтижелері кіреді, олардың тізімі толық емес. Зияткерлік қызмет дамыған сайын қорғауды қажет ететін жаңа нәтижелер пайда болып отырады. Сондықтан зияткерлік меншік объектілерінің тізімін жаңартуға болады. Стокгольм конвенциясы бүгінгі күні зияткерлік меншік объектілеріне авторлық (компьютерлік бағдарламалар, әдеби шығармалар және т.б.), тауар белгілері, фирмалық атаулар және басқаларды жатқызуға мүмкіндік береді (Сурхаев, 2016: 114).

Ғылым мен технологияның дамуына байланысты пайда болған компьютерлік бағдарламалар, дерекқорлар, патенттер мен пайдалы модельдер, дизайндр, өткізгіш топографиялары (чиптер), және сауда атаулары зияткерлік меншікті реттеу аясына кіреді. Зияткерлік меншік табиғатын жақсы түсіну үшін, оның жалпы заң саласындағы орнын анықтау қажет. Мемлекеттер заңдарында құқықтар екі үлкен категорияға бөлінеді: қоғамдық құқықтар және жеке құқықтар. Жеке құқықтар екі негізгі категорияға бөлінеді: абсолюттік және салыстырмалы құқықтар. Абсолюттік құқықтар барлық адамдарға қарсы талап етіле алатын құқықтар болса, салыстырмалы құқықтар тек нақты тұлғаларға қатысты қолданылады. Абсолюттік құқықтар мал мүлігін қорғауға қатысты құқықтар. Ақша арқылы бағаланатын және басқа адамдарға берілетін құқықтар. Мысалы, меншік құқығы. Жеке тұлғаға қатысты құқықтар ақша арқылы бағаланбайтын

және басқа адамдарға берілмейтін құқықтар. Мысалы, жеке өмірдің құпиясы. Абсолюттік құқықтар материалдық (мүліктік) немесе материалдық емес (ой) нәрселерде болуы мүмкін (Saban, 2020: 14).

Зияткерлік меншік материалдық емес нәрселерге байланысты құқықтарды қамтиды. Ол шығармашылық идеялар мен өнімдерге, патенттерге, тауар белгілеріне және басқа да зияткерлік еңбектерге қатысты қолданылады. Бұл еңбекті заңды қорғау мақсатында жүзеге асырылады және одан алынған нәтижелердің құқықтық тұрғыдан қорғалуын қамтамасыз етеді.

Адамды басқа тіршілік иелерінен артық етіп жаратқан Алла адамдарға ойлану және өндіру қабілетін берген. Осы қабілетінің арқасында адамзат жаратылған күнінен бастап бүгінгі күнге дейін үнемі жаңалықтар ашып, дамып, көптеген жетістіктерге қол жеткізіп келеді.

Ескі дәуірлерде зияткерлік меншік қоғамда қандай да бір материалдық құндылыққа ие болмады, себебі оны қорғауға арналған заңнамалық реттеулер қажет деп саналмады. Ол кезеңдерде ақпаратқа қолжетімділік шектеулі болды, сондықтан физикалық өнімдерді қорғау басты маңызға ие еді. Мысырда папирус рулондарынан тұратын сирек әрі құнды жинақтар болды. Мысырдың кітапханаларында маңызды ақпараттар осы папирустар түрінде сақталды, алайда архивтердің көшірмелерін жасауға ешқандай шектеу қойылған жоқ (Saban, 2020: 16).

#### *Ежелгі дәуір мен орта ғасырларда зияткерлік меншікке көзқарас*

Ежелгі және орта ғасырларда зияткерлік меншікке қатысты иелік құқықтарын қорғайтын нақты құқықтық нормалар табылған жоқ. Сол сияқты, Ежелгі Греция мен Римде де зияткерлік меншік иесінің шығармаларына немесе өнертабыстарына қатысты реттеуші заңдар болған жоқ. Бұл жағдай зияткерлік өнім иесінің оны өз бетінше көбейту немесе көпшілікке тарату мүмкіндігі болмауымен түсіндіріледі.

Осы кезеңде зияткерлік өнімдерді қорғаудың негізгі қағидасы ретінде: «негізгі нәрсенің иесі оны көшіруге немесе көбейтуге құқылы» деген ұстаным қабылданды.

Бірінші ғасырлар мен орта ғасырларда зияткерлік өнімдердің заңдық тұрғыдан қорғалуына қарамастан, зияткерлік меншікке деген этикалық көзқарас болғандығы байқалады. Бұл зияткерлік өнім иесінің құқығын этикалық тұр-

ғыдан бұзу дұрыс емес деп есептелгенін көрсетеді.

Орта ғасырлардың екінші жартысынан бастап, көптеген елдер зияткерлік меншік ұғымын заңдастыруға әрекеттене бастады. Әлемнің әртүрлі елдерінде зияткерлік меншіктің дамуы туралы қысқаша шолу жасап өтсек.

#### *Ұлыбританиядағы зияткерлік меншік эволюциясы*

1624 жылы Англияда «Монополиялар туралы Заң» (Statute of Monopolies) қабылданғанымен, ой еркіндігін шектегендіктен, кейіннен өз күшін жойды. Оның орнына 1709 жылы «Патшайым Анна Заңы» (The Statute of Anne) қабылданды (Кабай, 2013: 169). Аталған Заңның кіріспе бөлімінде: авторлық мүдде иелері мен олардың отбасыларының көрген зардаптарын азайту, болашақта осындай қиындықтардың алдын алу, пайдалы зияткерлік өнімдер жасау, білімді адамдарды ынталандыру мақсаттары баяндалған. Бұл Заңның басты мақсаты – авторларды экономикалық тұрғыдан қолдау және ғылымды дамытуға ықпал ету болды. Алайда, «Патшайым Анна Заңы» тек жазбаша басылымдарға қатысты болғандықтан, онда театр, кескіндеме және басқа өнер түрлері қамтылмады. Осы себепті: 1734 және 1814 жылдары мүсіншілер мен граверлерді қорғауға арналған Заңдар қабылданды. 1882 және 1888 жылдары театр мен музыка шығармаларының құқықтарын қорғауға бағытталған Заңдар күшіне енді. Аталған және басқа да қабылданған Заңдар 1911 жылға дейін әрекет етті. Кейін олардың барлығы жойылып, кең ауқымды Заңдар қабылданды. 1911 жылғы Заң 1956 жылы күшін жойып, оның орнына 1957 жылы «Copyright Act» (Авторлық құқық туралы Заң) қабылданды (Saban, 2020:19). Қазіргі уақытта, Англияда идеялар мен өнер шығармалары 1988 жылы қабылданған «Copyright, Designs and Patents Act» (Авторлық құқық, Дизайн және Патенттер туралы Заң) арқылы қорғалады.

#### *Америка Құрама Штаттарындағы зияткерлік меншік заңнамасы*

Америка Құрама Штаттарында зияткерлік меншікке қатысты Заңдар Англияда 1710 жылы қабылданған «Патшайым Анна Заңы» негізінде әзірленді. 1787 жылғы АҚШ Конституциясының 1-бабының 8-бөлімінде зияткерлік меншік құқығы алғаш рет заңды түрде реттелді. 1790 жылы АҚШ-та өткен алғашқы Конгресс ав-

торлық құқыққа қатысты заң қабылдады және жоғарыда аталған Конституциялық ережелерді іске асыруды қамтамасыз етті (Saban, 2020: 21). Аталған Заң: зияткерлік меншік иелеріне өз туындыларын 40 жыл бойы көшіру немесе басып шығару құқығын берді. Қажет болған жағдайда, бұл мерзімді тағы 40 жылға ұзарту мүмкіндігін қарастырды. 1790 жылы күшіне енген бұл Заңға 1831, 1870, 1909 және 1976 жылдары бірнеше рет өзгерістер енгізілді. АҚШ халықаралық зияткерлік меншік ұйымдарының мүшесі болған соң, 1998 жылы «Цифрлық мыңжылдық авторлық құқық актісі» (Digital Millennium Copyright Act, DMCA) қабылданды. Бұл Заңға халықаралық ұйымдардың ұсыныстары негізінде өзгерістер енгізілді (Saban, 2020: 21).

#### *Қазақстан Республикасында зияткерлік меншіктің дамуы*

Қазақстан Республикасында зияткерлік меншік ұғымы заңнамаға 1993 жылдан бастап енгізілді. Интеллектуалдық меншік құқығы кешенді заң саласы ретінде халықаралық конвенцияларға негізделеді. Оларға Өнеркәсіптік меншікті қорғау жөніндегі Париж конвенциясы (1883 жылғы 20 наурызда қабылданған, кейін Брюссельде – 1900 жылғы 14 желтоқсанда, Вашингтонда – 1911 жылғы 2 маусымда, Гаагада – 1925 жылғы 6 қарашада, Лондонда – 1934 жылғы 2 маусымда, Лиссабонда – 1958 жылғы 31 қазанда, Стокгольмде – 1967 жылғы 14 шілдеде қайта қаралған және 1979 жылғы 28 қыркүйекте өзгерістер енгізілген), Тауар белгілерін халықаралық тіркеу туралы Мадрид келісімі, Әдеби және көркем шығармаларды қорғау жөніндегі Берн конвенциясы жатады. Бұл конвенциялар зияткерлік меншік саласындағы құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті де қарастырады (Amangeldi, 2023: 42).

Қазақстан аумағында интеллектуалдық меншік объектілерін құқықтық қорғау бойынша төрт негізгі халықаралық конвенция күшіне енді:

1) Әлемдік интеллектуалдық меншік ұйымын құру туралы Конвенция (1967 жылғы 14 шілдеде Стокгольмде қол қойылған, 1970 жылы күшіне енген, 1979 жылғы 2 қазанда өзгертілген);

2) Өнеркәсіптік меншік хақтарын қорғау туралы Париж конвенциясы (1883 жылғы 20 наурызда Парижде жасалған, 1979 жылғы 2 қазанда өзгертілген);

3) Патенттік кооперация туралы келісім (1970 жылғы 19 шілдеде Вашингтонда қол қо-

йылған, 1978 жылы күшіне енген, 1979 жылғы 2 қазанда қайта қаралған);

4) Халықаралық тауар белгілерін тіркеу туралы Мадрид келісімі (1891 жылғы 14 сәуірде Мадридте жасалған, 1979 жылғы 2 қазанда өзгертілген) (Мадиярова, Байтикенова, Турғанова, 2017).

Осылайша, тәуелсіздік алғаннан кейін елімізде интеллектуалдық меншік объектілерін тиімді қорғау жүйесі жұмыс істей бастады. Интеллектуалдық меншік объектілерінің бар болуы, құқық көлемі және пайдалану тәртібі анықталған бірнеше заң қабылданды:

1996 жылғы 10 маусымда № 6-І қабылданған «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заң;

1999 жылғы 13 шілдеде № 422-І қабылданған «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» Заң;

1999 жылғы 16 шілдеде № 427-І қабылданған «Қазақстан Республикасының Патенттік Заңы»;

1999 жылғы 26 шілдеде № 456-І қабылданған «Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және тауарлардың шыққан жерін көрсету атаулары туралы» Заң;

2001 жылғы 29 маусымда № 217-ІІ қабылданған «Интегралдық микросхемалардың топологияларын қорғау туралы» Заң.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сәйкес, зияткерлік меншікке интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижелері және жеке немесе заңды тұлғалардың өнімдерін, жұмыстарын немесе қызметтерін дараландыру құралдары (фирмалық атаулар, тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және т.б.) жатады (Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) 1999 жылғы 1 шілдедегі № 409-І).

Қазақстан Республикасында зияткерлік меншікті қорғау және қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты Әділет министрлігі жүргізеді. Интеллектуалдық меншік саласындағы сараптамалық ұйым ретінде Әділет министрлігіне қарасты «Ұлттық интеллектуалдық меншік институты» РММ қызмет атқарады (Төкенов, 2022: 158). Интеллектуалдық меншік құқығы келесі дербес институттардан тұрады: авторлық және сабақтас құқық, патенттік құқық, азаматтық айналым қатысушыларының, тауарлардың, жұмыстардың немесе қызметтердің дараландыру құралдары. Олардың тығыз байланысы мен бір-қатар ортақ белгілерінің болуына қарамастан, әрбір институт тек өзіне тән ерекшеліктерге ие,

бұл олардың тиісті нормаларында көрініс табады (Смайылова, Қраубаева, 2019: 99).

Осылайша, тәуелсіздік алғаннан кейін біздің елде интеллектуалдық меншік объектілерін тиімді қорғау жүйесі жұмыс істей бастады. Интеллектуалдық меншік объектілерінің бар болуы, құқық көлемі және пайдалану тәртібі анықталған бірнеше заң қабылданды: 1996 жылғы 10 маусымда № 6-І қабылданған «Авторлық хак және сабақтас мүдделер туралы» Заң; 1999 жылғы 13 шілдеде № 422-І қабылданған «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы» Заң; 1999 жылғы 16 шілдеде № 427-І қабылданған «Қазақстан Республикасының Патенттік Заңы»; 1999 жылғы 26 шілдеде № 456-І қабылданған «Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және тауарлардың шыққан жерін көрсету атаулары туралы» Заң; 2001 жылғы 29 маусымда № 217-ІІ қабылданған «Интегралдық микросхемалардың топологияларын мүдделерді қорғау туралы» Заң.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сәйкес, зияткерлік меншікке интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижелері және тұлғалардың, жеке немесе заңды тұлғалардың өнімдерін, жұмыстарын немесе қызметтерін дараландыру құралдары (фирмалық атаулар, тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және т.б.) жатады (Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) 1999 жылғы 1 шілдегі № 409-І).

Қазақстан Республикасында зияткерлік меншікті қорғау және қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты Әділет министрлігі жүргізеді. Интеллектуалдық меншік саласындағы сараптамалық ұйым ретінде Әділет министрлігіне қарасты РГП «Ұлттық интеллектуалдық меншік институты» қызмет атқарады (Тукенов, 2022: 158). Интеллектуалдық меншік құқығы келесі дербес институттардан тұрады: авторлық және сабақтас құқық, патенттік құқық, азаматтық айналым қатысушыларының, тауарлардың, жұмыстардың немесе қызметтердің дараландыру құралдары. Олардың тығыз байланысы мен бір-қатар ортақ белгілерінің болуына қарамастан, әрбір институт тек өзіне тән ерекшеліктерге ие, бұл олардың тиісті нормаларында көрініс табады (Смайылова, Қраубаева, 2019: 99).

Интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижелеріне мыналар: ғылым, әдебиет және өнер туындылары; орындаулар, қойылымдар, фонограммалар және фирмалық және кабельдік хабар тарату ұйымдарының бағдарламалары; шығармашылық өнертабыстар, пайдалы модельдер,

өнеркәсіптік үлгілер; селекциялық жетістіктер; интегралдық микросхемалардың топологиялары; ашылмаған ақпарат, соның ішінде өндіріс құпиялары (ноу-хау); Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде немесе басқа нормативтік-құқықтық актілерде белгіленген басқа да интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижелері кіреді (Мадиярова, Байтикенова, Турғанова, 2017). Қазақстан Президентінің 50 елдің қатарына қосылу міндеті еліміздің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін отандық ғалымдарды, мамандарды және өнертапқыштарды белсендіруге қажет екенін көрсетеді. Қазақстан ғарыш бағдарламаларына, мұнай химиясы мен ядролық физикаға үлкен инвестициялар салуда. Ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық және басқа да интеллектуалдық қызмет қазіргі әлемдегі әскери, өнеркәсіптік, экологиялық және азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерімен де тығыз байланысты. Болашақта бұл фактор адамгершіліктің дамуына маңызды әсер ететіні анық (Жумажанова, 2021: 71). Жоғарыда айтылған бірқатар келісімшарттарға қол қойылса да қоғамда бұл меншік түрімен байланысты көптеген түсініксіз тұстар бар. Мәселен, зерттеуші Мазов өз мақаласында «зияткерлік меншік құқығының объектілері меншік иесіне иелікте болмайды, сондықтан интеллектуалдық меншік құқығы объектілеріне мүліктік немесе мүліктік емес құқықтары бар жеке тұлғалар санатын құқық иесі емес, «құқық иеленуші» терминімен белгілеу дұрысырақ» – деген (Мазов, 2016: 116). Сондықтан зияткерлік меншіктің ғылым саласында әлі де болса талқыланып, түрлі түсініксіз тұстарын шешу жолдарын қарастырылуы арқылы дамуы аса үлкен қажеттілік болып тұр.

### **Зерттеу нәтижелері мен талқы**

Қазіргі кезде ислам зерттеушілері меншік мәселелеріне көп көңіл бөле бастады. Бұл, ортағасырлық тұжырымдарға сүйене отырып, қазіргі әлемдік тенденцияларға сәйкес меншік түсінігін қайта қарастыруды білдіреді. Мұндай талқылау меншік құқығына қатысты негізгі ұғымдарды қамтиды, оның ішінде «мал» (меншік) ұғымы да бар (Горшунов, 2010:4). «Мал» термині Қасиетті Құранның тоқсаннан астам аятында кездеседі, бірақ шарияттың бұл негізгі қайнарында оның нақты анықтамасы берілмеген. Сондықтан ислам доктринасында «мал» ұғымын мәзһабтар әртүрлі түсінеді. Атап айтқанда, Ханафи мәзһабы «мал» ұғымын адамның қажеттілігіне сай

келетін және оны сақтау мүмкіндігі бар нәрсе деп түсіндіреді. Бұл көзқарасты одан әрі дамыта отырып, қазіргі мұсылман заңгерлері «малды» сақтауға болатын және оны табиғи жолмен иеленіп, пайдалануға рұқсат етілетін нәрсе ретінде қарастырады (Сюкияйнен, 2006: 139).

Құран мен сүннетте «мал» сөзі кеңінен қолданылғанымен, оның діни және құқықтық мағынасы айқын емес. Бұл тұжырымдаманың мазмұны адамдардың қажеттіліктеріне сәйкес уақыт өте өзгеріп отырады (Çalış, 2003: 198). Жоғарыда айтылғандай, әртүрлі мәзһабтар меншік ұғымын әртүрлі түсіндіреді. Ханафи мектебінің анықтамасы бойынша, меншік тек нақты физикалық заттарды қамтиды (Orhan, 2012: 2517). Ханафи мәзһабына сәйкес, мүлік адамның табиғатына сай келетін және оны қажетті жағдайларда пайдалану мүмкіндігі бар зат. Мүлікті «жинақталуға немесе сақталуға болатын нәрсе» деп анықтайды. Ал Малики, Шафиғи және Ханбали мәзһабтары мүлікті «экономикалық мәні бар және қалыпты жағдайда өз еркімен пайдалануға болатын нәрсе» деп сипаттайды (Çalış, 2003: 200).

Ханафи мәзһабы бойынша, мүлік деп тану үшін зат қоғам тарапынан мойындалуы қажет. Егер бір нәрсе жалпыға міндетті болмаса да, жеке адамдарға қажетті болса, ол мүлік ретінде қарастырылуы мүмкін. Мысалы, ескі көйлек кейбір адамдар үшін пайдалы болуы мүмкін, бірақ ол жалпы мүлік ретінде танылмайды. Ханафи мәзһабы бойынша, ішімдік пен шошқа еті мұсылмандар арасында танымал болмаса да, мұсылман емес адамдар үшін мүлік ретінде қарастырылуы мүмкін. Ханафи ғұламалары мүліктің анықтамасын кеңірек түсінеді және заңдық құны жоқ заттарды да мүлікке жатқызады. Олар «үздіксіз тауарлар» ұғымын енгізіп, игіліктердің қаржылық құндылығы болуы мүмкін деп есептейді (Orhan, 2012: 2517). Осылайша, Ханафи мәзһабы меншік ұғымын нақты физикалық заттармен шектейді және оның қоғамның қажеттілігіне сәйкес келуін талап етеді. Ал басқа мәзһабтар меншік ұғымын экономикалық мәні бар және еркін пайдалануға болатын заттар деп қарастырады.

Ханафи мәзһабы бойынша мүліктің анықтамасына сәйкес, төмендегі екі басты шартқа сай болуы қажет: 1. Физикалық болмыс ретінде: мүлік тәуелсіз түрде жинақталуы немесе сақталуы мүмкін нақты физикалық объект болуы тиіс; 2. Пайдалану мүмкіндігі: мүлік қалыпты жағдайда қолдануға жарамды болуы керек (Çalış, 2003:

199). Осы анықтама негізінде, қарыздар, сервитуттар және білім мен ар-намыс сияқты рухани нәрселер мүлік ретінде қарастырылмайды (Orhan, 2012: 2517). Ханафи мәзһабы бойынша, бұл меншік ретінде мойындалмайды, сондықтан олар сотта қорғалмайды және мүлік жоғалған жағдайда оның орны толтырылмайды (Çalış, 2003: 199). Яғни, Ханафи мәзһабы бойынша мүлік екі шартты қанағаттандыруы қажет: нақты физикалық объект болуы және қалыпты жағдайда қолдануға жарамды болуы. Осы анықтама бойынша, моральдық мүдделер мүлік ретінде қарастырылмайды және олар сотта қорғалмайды. Ханафи мәзһабында мүліктік-пайыздық қатынастардың жалпы түсінігіне сәйкес, белгілі заңгер Қасани мүліктің заттай немесе пайда түрінде болуы мүмкін екенін атап көрсетеді. Бұл көзқарас Ханафи мәзһабында маңызды рөл атқарды (Çalış, 2003: 199).

Жоғарыда айтылған тауар анықтамасына сәйкес, бір нәрсенің тауар ретінде қарастырылуы үшін екі негізгі шарт болуы тиіс: 1. Экономикалық құндылық: бұл заттың адамдар үшін экономикалық мәні болуы қажет; 2. Занды танылуы: бұл құндылықтың заңды түрде бекітілуі керек. Ғалымдардың көпшілігі мүліктің негізгі мақсатын оның пайдасын және сол пайдаға байланысты құнын анықтайтынын айтады (Çalış, 2003: 200). Басқаша айтқанда, мүдделер мен құқықтар өздігінен тауар ретінде қарастырылады және заңды мәмілелердің объектісі болуы мүмкін. Осылайша, физикалық объектілерден бөлек, пайдалы рухани заттар, мысалы, авторлық және патенттік тауар ретінде қарастырылады деген түсінік қалыптасады (Orhan, 2012: 2518).

Ханафи мәзһабынан басқа мектептер мүліктің физикалық формада болуын міндетті шарт ретінде қарастырмаған. Бұл оларға ғибадаттар үшін ақы алу мүмкіндігін және Құрандағы мәһр туралы хадистерді негізге ала отырып, Құранның шеңбері мен уақытын анықтау арқылы ақы талап етуге мүмкіндік береді. Мәлики ғалымы Қарафи (қ.ж. 684/1285) және Шафиғи мәзһабының факих Хатиб Ширбини (өл. 977/1570) Құранды оқу мен орындау үшін ақы талап етуге болатыны жөнінде пікір білдірген (Sezer, 2000: 99). Ханбалилерден ибн Кудама (қ. 682/1283) бұл мәселені шартты деп есептеп, белгілі бір жағдайларда рұқсат етілгенін айтқан. Яғни, ерте кезеңде Ханафи мәзһабы мүлікті тек физикалық зат ретінде қарастырып, ал пайда мен құқықтарды мүлік ретінде мойындамаған. Басқа мәзһабтар мүліктің заттық және пайда түрлерін тең деп

санаған. Ерте кезеңдерде Ханафи заңгерлері мүлік ұғымын нақтылау үшін маңызды мәліметтер ұсынды. Олар қажеттілік пен сұранысқа негізделген әдістерді қолданды, сондай-ақ мәтіндерге сүйеніп, истиһсан ұғымына қатысты жетімдер мен арнайы тауарларға қатысты ерекше жағдайларды белгіледі. Бұл қадам Ханафи мәзһабында мүліктің анықтамасын кеңейтіп, пайызды да мүлік категориясына қосуға жол ашты (Orhan, 2012: 2518).

Экономикалық және әлеуметтік өзгерістер дәстүрлі исламдық мораль мен өмір салтына әсер етті. Мысалы, тауардың анықтамасын жаңартып, құқықтар мен мүдделерді меншік ретінде мойындады. Бұл өзгеріс Ханафи мәзһабында мүліктің анықтамасы мен көлеміндегі кемшіліктерді жойып, қаржылық құндылығы бар барлық нәрселерді тауар ретінде қарауға мүмкіндік берді. Нәтижесінде, Ханафи мәзһабындағы меншіктік түсініктер арасындағы келіспеушіліктер мен айырмашылықтар жойылды. Ханафи мәзһабының меншіктік түсінігін кеңейтуі уақыттың өзгерістеріне сәйкес келіп, қоғамдағы экономикалық және әлеуметтік қажеттіліктерге жауап берді. Бұл көзқарас мүліктің құқықтық аспектілерін заманауи талаптарға бейімдеп, құқықтар мен мүдделерді тиімді қорғауға мүмкіндік береді.

Исламда мүліктің заңдылығын бағалау көбінесе діни талаптарға байланысты екенін көру оңай. Құранда шошқа етін жеуге, ішімдік ішуге және құмар ойындарға тыйым салу нақты көрсетілген. Бұл ережелер сүннетпен бірге, яғни Мұхаммед Пайғамбардың іс-әрекеттері мен хадистерімен түсіндірілетін тәжірибемен қатар, мүлікті бастапқыда және түпкілікті түрде Аллаға тиесілі деп танудың негізін құрайды. Бұл тұжырым Құранның көптеген аяттарында, дәлірек айтқанда- Та-һа: 6, Мәида: 120, Бақара: 29, Ибраһим: 32–34, Нахыл: 53, Әнғам: 165, Юнус: 14 аяттарында, көрініс тапқан, (Сюкияйнен, 2006: 139). Осылайша, исламда мүліктің заңдылығы діни талаптарға негізделеді. Құранда белгілі заттар мен әрекеттерге тыйым салу, мысалы, шошқа етіне, ішімдіктерге және құмар ойындарға, мүліктің Аллаға тиесілі екендігін және оның заңдылығын тексеру үшін негізгі ережелерді анықтайды.

Ислам заңгерлерінің көпшілігі зияткерлік меншік құқығының заңды хақ екенін мойындады. Құранда зияткерлік меншік құқығының заңдылығын көрсететін көптеген аяттары бар, мәселен Бақара сүресінің 188 аятында бір-біріңнің мал мүлкін харам жолмен жемендер; сондай-ақ,

оларды өздеріне тиесілі болмаған дүниені алмаңдар деген түсініктер жазыған. Исра сүресінің 36 аятында өзің нақты білмейтін нәрсенің соңына түспе! Шындығында адам баласы құлақ, көз және жүрек сынды дене мүшелерін қалай басқарып қолданғанына қатысты Алланың алдында жауапқа тартылатыны туралы жазылған (Әкімханов, Анарбаев, 2020: 1). Бақара сүресінің 188 аятында жағымсыз істері мен қолдарына тиген мәз болғандарды һәм қолдарының ұшы тимеген істерді иемденіп, өздері атқарғандай мақтау естігенді қалайтындарды ойлама. Олар үшін жан төзгісіз азап бары туралы жазылған. Ақиқатында, адамға еңбек еткеннен басқа ешнәрсе тиесілі емес деген аяттарда адамның еңбек ету арқылы жасаған нәрсесі оған тиесілі екендігі баяндалады. Зияткерлік өнімдер – бұл өнім иесінің ұзақ күш-жігер жұмсаудың нәтижесінде пайда болған еңбек. Демек, аятта айтылғандай еңбек оны жасаған адамға тиесілі болуы керек. Тарихи оқиғаларды баяндаған аяттарда Алла Тағала Сүлеймен, құрсау құс, құмырсқа сияқты кейіпкерлер мен олардың диалогтарын нақты түрде сипаттайды. Алла Тағала әрқайсысының сөздерін дәлме-дәл келтіріп, оларды кімнің айтқанын нақты көрсетеді. Бұл авторлық мүддемен қорғалған туындылардың авторларға тиесілі екенін және шығармаларға сілтеме жасағанда авторлардың атын атамай пайдаланудың дұрыс болмайтынын көрсетеді (Saban, 2020: 169).

Сүннет көптеген діни мәселелерді ашып берген, соның ішінде зияткерлік меншік түсінігін де анықтап көрсетеді. Мұхаммед Пайғамбардың: «Адамның ең жақсы жейтін тамағы – өз қолының еңбегімен тапқаны», – деп қол еңбегін жоғары бағалағаны белгілі (Saban, 2020: 170). Сондықтан, еңбекпен жасалған зияткерлік еңбектерді заңмен қорғау өте маңызды. Зияткерлік меншік құқығы ең жақсы табыс ретінде қарастырылып, заңмен қорғалуы тиіс.

«Адам баласы дүниеден өткен соң оның амалының барлығы үзіледі (тоқтайды), тек үш түрлі амалы үзілмейді: жария берген садақасы, артынан қалдырған пайдалы ілімі немесе оған дұға жасайтын салиқалы ұрпағы», – деп айтылған хадисте. Имам Науауи (қ.б.676/1277) хадисті былай деп түсіндіреді: «Адамның істері оның өлімімен аяқталады. Енді оған ешқандай сый жазылмайды. Алайда хадисте айтылған үш амалдың әсері үзілмейді. Қайтыс болғаннан кейін де бұл адамдардың жасаған амалдары амал дәптеріне жазылып отырады. Оның себебі, бұл істерді олар тірі кезінде жасаған».

Хадисте айтылған үш нәрсенің бірі ретінде пайда алып келетін білім белгіленген. Зияткерлік өнімдер – бұл адам баласы пайда алатын ғылыми дағдылармен жасалған шығармалар. Адам тірі кезінде ғылыми зерттеулер жүргізіп, осы зерттеулердің нәтижесінде зияткерлік өнімдер жасайды. Бұл туындылар оның еңбегімен жасалғандықтан және оның дүниеден өткенінен кейін де оның амал дәптері ашық тұрып, оны жазып тұруына мүмкіндік беретіндіктен, олар иесіне тиесілі болуы керек. Себебі, басқа адамдардың емес, ғылыми еңбек оны жасаған адамның амал дәптерін ашады.

«Кімде-кім әлі ешкім қолға түсірмеген нәрсені бірінші рет қолға алса, сол зат соған тиесілі». Ислам шариятында бұрын ешкім қолға алмаған нәрселерді алу (ихразул-мубах) иелік ету себептерінің бірі болып саналады. Зияткерлік меншікке ие болу да осы түрге жатады. Өйткені әлі ешкімнің қолынан келмеген идея, оны алғаш ойлап тауып, шығармаға айналдырған адамның меншігіне айналады (Saban, 2020: 170).

«Сендердің өмірлерің, мал-мүлкілерің, арнамыстарың қасиетті. Олар әртүрлі қиянат жасаудан қорғалған», – деп Мұхаммед Пайғамбар мүміндердің өмірі, мал-мүлкі және арнамысының қасиетті екенін атап өткен. Бұл қағиданы негізге ала отырып, зияткерлік меншік те барлық әділетсіздік пен бұзушылықтардан қорғалуы керек деген қорытындыға келуге болады. Ислам зерттеушілерінің көпшілігі мүдделердің меншік ретінде қарастырылатынын айтады, ал зияткерлік меншік те мүдде болып табылатындықтан, меншік ретінде қарастырылуы тиіс. Мұхаммед Пайғамбар: «Кім бізді алдаса, ол бізден емес», – деген (Saban, 2020: 171). Зияткерлік меншік құқықтары да осы хадистің аясына жатады, себебі зияткерлік меншік иесінен басқа біреуге тиесілі болу – ол адамды алдау болып табылады, ал дін оған тыйым салады.

Ислам құқығында әдет-ғұрып шарият заңымен теңестіріледі және қажеттілік кезінде қолданылады. Қазіргі уақытта зияткерлік меншік көптеген мұсылман және мұсылман емес елдерде заңды хак ретінде танылады, ал мемлекеттер ұлттық және халықаралық деңгейде оларды қорғайтын заңдар қабылдап, жүзеге асырады. Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының (ДЗМУ) конвенциясына 193 елдің қатысатыны бұл мәселенің кеңінен таралғанын көрсетеді.

Әдет-ғұрып, мәслаһа сөзі, шарият тұрғысынан, қоғамның игілігіне немесе пайдасына қатысты қолданылатын түсінік. Усулилердің

(ислам құқықтанушыларының) түсінігінше, мәслаһа шариғаттың негізгі мақсаттары мен принциптеріне сәйкес келетін қасиеттерді білдіреді (Saban, 2020: 172). Бұл қасиеттер негізінде шариғат үкімдері қалыптастырылады, яғни қоғамның мүддесі мен әділеттілігі үшін шешімдер қабылданады.

Зияткерлік меншік контекстінде, мәслаһа тұжырымдамасы ғылыми зерттеулердің дамуына және авторлардың мүдделерін қорғауға ықпал ету арқылы жалпы қоғамға пайда әкелуін білдіреді. Бұл авторларға олардың еңбектері үшін әділ төлем алуына мүмкіндік береді, сонымен қатар инновациялар мен жаңа идеялардың даму жолында ынталандыру ретінде қызмет етеді. Сондықтан, зияткерлік меншік мүдделерін заңды хак ретінде қабылдау мәслаһа түсінігімен үйлеседі, өйткені ол шариғаттың қоғамның пайдасын арттыру және әділдікті қамтамасыз ету сияқты мақсаттарына сай келеді. Көріп отырғанымыздай, зияткерлік меншік мүдделерін заңды хак ретінде қабылдаудың жеке және жалпы пайдасы бар. Мәслаһаның ислам құқығының қайнар көздерінің бірі екенін ескерсек, зияткерлік меншік құқығының мәслаһа дәлелдерімен бекітілгенін анық айтуға болады.

Зияткерлік меншік құқығының заңды хак екенін растайтын көптеген фикһ ережелері бар. Бұл ережелердің кейбірі: ол «иснад». Телу, тізбек немесе риуаятта біреуге сүйену, хадисті кімнен естігенін, яғни хадистің шынайылығын айқындау (Құрманбаев, 2017: 291). Яғни риуаятшының тізбегін көрсету арқылы риуаят еткен хадис Мұхаммед Пайғамбарға жеткізіледі. Бір хабарды немесе хадисті айтқан адам оны кімнен естігенін көрсетуі керек, өйткені хабардың дұрыстығы оны жеткізушілердің сенімділігімен тығыз байланысты. Абдулла Ибн Мүбәрәк (ө.181/797) иснад туралы былай деген: «Иснад діннен. «Егер айыптау болмаса, әркім өз ойын айтатын еді». Имам Шафиғи (қ.ж.204/820) былай деген: «Хадис үйрену түнде қараңғыда ағаш жинаумен салыстырылады, себебі иснадсыз хадистердің сенімділігі анықталмайды». Сахабалар дәуірінен кейін хадис жинау мен жеткізудің дәстүрі қалыптасты. Иснад арқылы хадистің сенімділігі тексеріліп, білімнің дәл берілуі қамтамасыз етілді.

Жоғарыда айтылғандай, батыста XV ғасырда баспа машинасының пайда болуы зияткерлік меншік құқығын қорғаудың маңыздылығын арттырды. Кейінгі бірнеше ғасырларда бұл құқықты қорғайтын заңдар қабылданып, ұлттық және

халықаралық деңгейде күшіне енді. Ислам мемлекеттерінде заңдастыру қозғалыстарына дейін бұл салада ешқандай арнайы реттеу болмағанымен, ислам ғалымдары зияткерлік меншікті заңды деп танып, еңбек иесінің өз жұмысын түрлі заң бұзушылықтардан қорғауға тырысты (Saban, 2020: 179).

Ахмад ибн Ханбал: «Егер жолда табылған бір параққа жазылған хадистер болса, оны тапқан адам бұл риуаяттарды парақ иесінің рұқсатынсыз жаза ала ма?» деп сұрағанда, «Жок, иесінің рұқсатынсыз жаза алмайды» деп жауап берген (Saban, 2020: 179).

Әбу Абдулла Мұхаммед әл-Куртуби: «Мен жазған тәпсірдегі (әл-Кәми'у ли Ахками'л-Құран) ұстанымым – сөздерді иелеріне, хадистерді жіктеушілеріне жатқызу. Өйткені сөзді шын иесіне жатқызу – білімнің нығметтерінің бірі», – деген. Әбу Зәкәрия Мухйиддин ан-Науауи былай дейді: «Басқа біреудің шығармасына өзгерістер енгізуге болмайды. Егер риуаятта немесе жіктеуде ғалымдардың көпшілігінің пікіріне қайшы келетін қателік болса, оны кітапты өзгертпей, тек ескертпелер арқылы түзетіп, дұрыс ақпаратты көрсету қажет» (Saban, 2020: 180).

Мұхаммед Жамалуддин әл-Қасими (қ.ж. 1332/1914) былай дейді: «Кітап классификациясында ең маңызды нәрсе – артықшылықтар мен мәселелерді авторларына дұрыс түрде сілтеме жасап көрсету. Сондықтан менің жазбаларымда сіз барлық аударымдардың өз иелеріне сілтеме жасау арқылы тиесілі екенін көресіз». Әбу Ибрахим әл-Музани (қ. 262/878) өзінің «Мұхтасар» кітабының басында тазалық тақырыбын талқылай келе: «Тазалық кітабы – Имам Шафиғи» деп жазады. Музани аятты тікелей келтіре алатын болса да, оны келтірмей, Имам Шафиғидің сөзіне сілтеме келтірді (Saban, 2020: 180). Бұл оның ғылыми сенімділікке деген үлкен құрметін көрсетеді.

Мұндай сипаттама ислам зерттеушілері арасында қалыпты жағдай деп айтуға болмайды. Сынның соншалықты болуы ислам құқығында зияткерлік меншік құқығының қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Классикалық кезеңдегі ислам фақиһтерінің зияткерлік меншікті қолдайтын сөздерін ескере отырып, исламда зияткерлік меншік мүдделері ерте дәуірлерден бастап заңды деп саналғанын көруге болады.

Сілтеме жасағанда тырнақшаға алынған сөздер авторлық хактың тек моральдық аспектілерін ғана қамтып, материалдық мүдделерді толықтай есепке алмады деп айтуға болады.

Бірақ сол кезеңдегі әдет-ғұрыптарды ескерсек, бұл сөздер сол дәуірдің мәдени контекстіне сәйкес айтылғанын түсінеміз. Өйткені сол уақытта зияткерлік меншіктің моральдық аспектілері қарастырылғанымен, материалдық аспектілер күн тәртібінен тыс қалған. Бүгінгі күні зияткерлік меншіктің материалдық өлшемі заңды жақ ретінде әдетке айналған деп айтуға болады. Қазіргі зерттеушілер зияткерлік меншікті материалдық және моральдық тұрғыдан заңды деп қарастырады. Егер классикалық кезеңдегі ислам фақиһтері зияткерлік меншіктің материалдық аспектілерін бірінші орынға қойған болса, олар бәлкім бұл хақтың материалдық жағын да заңды жақ ретінде қабылдар еді.

### Қорытынды

Меншік ұғымы алғашқы адамзат пайда болған кезеңнен бастап қалыптасты деп айтуға болады, бірақ зияткерлік меншік деген ұғым қоғамда баспа жабдықтарының пайда болуынан бастап маңызды рөл атқара бастады. Қазіргі кезде ол материалдық мәнге ие болып, адамдар арасында күн ретінде қарастырылады. Жаңа технологиялардың дамуымен зияткерлік меншік барлық салаларда орын алуда. Уақыт пен күш-жігер жұмсап жасаған еңбек туындыларына адамның белгілі бір мүдделері пайда болады.

Ислам адамды маңызды орынға қояды, сондықтан ислам фақиһтері ерте кезеңдерден бастап зияткерлік меншікті этикалық ережелер аясында қорғаған. Мүдделердің басқа адамдар тарапынан тартып алынуы немесе иесінің келісімінсіз пайдаланылуы мәселесі кезінде арнайы ережелер болған. Батыс бұл түсінікті заң жүзінде қорғауды бастағанымен, ислам олардан бұрын іс жүзінде қорғаған.

Зияткерлік меншікті зерттеу мемлекет заңдары мен ислам құқығын салыстыру арқылы жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді. Зияткерлік меншік алғаш рет зерттеліп, оның табиғаты анықталғаннан кейін, қазіргі ислам зерттеушілері бұл мәселені ислам тұрғысынан қарастыруға кірісті. Қазіргі ислам зерттеушілері зияткерлік меншікті материалдық және моральдық тұрғыдан заңды деп қарастырады. Бірақ кейбір ғалымдар, мәселен Мұстафа әз-Зарқа, бұл пікірмен келіспеді. Оның айтуынша, зияткерлік меншіктің материалдық негізі жоқ, сондықтан олар заттық хаққа жатпайды. Осылайша, зияткерлік меншікті жаңа топқа жатқызу керек деген пікір айтады.

Мемлекеттік заңдарда зияткерлік меншік материалдық емес объектілерге қатысты қарастырылады. Ислам зерттеушілері зияткерлік меншікті мемлекет заңдарынан өзгеше қарастырады. Исламда меншікті тек материалдық заттарға ғана емес, материалдық емес нәрселерге де бекітуге болады. Сондықтан зияткерлік меншікті заттық жақ ретінде қарастыруға болады деп есептеледі. Бұдан басқа, кейбір ислам ғалымдары «мәслаһа» ұғымын негізге алып, зияткерлік меншікті «шариғатқа сәйкес игілік» ретінде анықтайды. Зияткерлік меншікті жеке және заттық жақ ретінде қарастыру қажет, өйткені бұл ислам жүйесіне сәйкес келеді деп санайды. Исламда нақты және жеке жақ зияткерлік меншікті заттық және жеке жақтар санатына жатқызады.

Мұстафа әз-Зарқа «аралас жақ» түсінігін қолдана отырып, бұл ислам құқығымен үйлесімді екенін көрсетеді. Ертедегі Ханафи фақиһтері мүдделерді мүлік деп санамаған, себебі олар пайда болғаннан кейін жоғалады және жинақталмайды деп санаған. Зияткерлік меншік меншікті білдірмейді деп пікір білдірген. Алайда, қазіргі ғалымдар зияткерлік меншікті заңды жақ ретінде қабылдауға негізделген түрлі пікірлерді ұсынады. Ислам әдебиетінде «мүлік» ұғымын ғалымдар әртүрлі түрде түсіндіргенімен, анықтамалар негізінен бірдей немесе ұқсас мағынада болып келеді. Осы негізде, меншік құқығына қатысты мынадай қорытындылар жасауға болады: меншік тек меншік иесіне сол мүлікті пайдалану мүддесін береді; меншік иесінің келісімінсіз меншікке ешқандай өзгеріс енгізуге болмайды; меншік белгілі бір мүлікті немесе үлесті ақылы түрде басқа тұлғаға беру мүмкіндігін қарастырады. Ислам ғалымдарының меншік ұғымына деген әртүрлі көзқарастарын ескере отырып, ғалымдардың пікірі бойынша, зияткерлік меншік ислам жүйесінде мойындалуы тиіс.

Қазақстан Республикасы 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған Конституциясының 6-бабында меншік құқықтары танылып, қорғалатыны, сондай-ақ меншік иесінің мүлкін пайдалану тек жеке пайда үшін ғана емес, қоғамның игілігіне де қызмет етуі қажет екені белгіленген. Бұл қағида меншік иелерінің өз мүдделерін жүзеге асыру барысында қоғам алдындағы жауапкершіліктерін ескереді. Конституцияда меншік субъектілері мен объектілерінің, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру шектері мен көлемі және оларды қорғау кепілдіктері заңмен айқындалатыны көрсетілген.

Қазақстан Республикасының 27.12.1994 жылғы Азаматтық кодексінің 188-бабында меншік ұғымы мен мазмұны нақты бекітілген. Азаматтық кодекстің бұл бабында меншік құқығы субъектінің заң бойынша танылатын және қорғалатын өзіне тиесілі мүлікті пайдалану, иелену және оған билік ету құқығы екені атап өтілген. Бұл құқық мәміле жасалған кезде оның барлық міндеттемелерімен басқа адамға берілуі мүмкін екенін де белгілейді. Яғни, меншік құқығы тек материалдық мүліктерге қатысты ғана емес, сонымен қатар, меншік иесінің интеллектуалды еңбегінің нәтижесіне де қатысты қолданылады.

Зияткерлік меншіктің құқықтық реттелуі әрқашан қоғамдағы мәдени, рухани, ғылыми талаптарға байланысты өзгеріп отырған. Ерте кезеңдерде бұл меншік түрі әдетте арнайы құ-

қықтық механизмдермен қамтылмаса да, бүгінгі таңда мемлекет пен діннің заңды негізінде анықталып, реттеліп отыр. Қазақстан Республикасы заңнамасында да зияткерлік меншікке деген құқықтарды тану және қорғау мәселелері терең қарастырылған.

Қазіргі білім экономикасы дәуірінде зияткерлік меншік ғылым мен өндіріс саласында маңызды рөл атқарады. Осы салада заңды реттеу әсіресе цифрлық технологиялардың дамуы мен интернеттің кеңеюіне байланысты ерекше маңызға ие болып отыр. Бұл жағдайда зияткерлік меншіктің құқықтық мәртебесін жаңадан қарастыру, оның қорғалуын қамтамасыз ету және оның қоғамға пайдалы қолданылуын қамтамасыз ету үшін теориялық зерттеулерді тереңдету қажет.

### Әдебиеттер

- Amangeldi, A. (2023). Relationship of intellectual property law with criminal legislation and legislation on administrative offenses. *Vestnik KazNU. Law Series*, 107(3), 42–50. <https://doi.org/10.26577/JAPJ.2023.v107.i3.06>
- Çalış, H. (2003). İslâm hukuku literatüründe eşya hukukunun temel kavramları ve konu ve kapsam açısından ‘Milk’ terimi. – *Istanbul: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 185–205. <https://doi.org/10.59777/ihad.1273365>
- Orhan, F. (2016). İslam hukuku açısından manevî hak kavramı (telif hakkı özelinde). *Journal of International Social Research*, 9(43).
- Saban, A. (2020). İslâm hukuku ve beşeri hukukta fikri mülkiyet hakları. – *Istanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*. – 228.
- Sezer, A. (2000). Telif hakları özelinde İslam hukukunun fikri mülkiyet yaklaşımına dair bir araştırma. – *Çorum: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 981–1011.
- Горшунов, Д.Н. (2010). Частное право и ислам. *Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки*, 152(4), 44–52.
- Жумажанова, Ж.А. (2021). Защита интеллектуальной собственности в Казахстане: проблемы и перспективы. *Вестник науки*, 2-12(45), 71–79.
- Кабай, М. (2013). История становления института интеллектуальной собственности. *Интеллектуальный потенциал XXI века: ступени познания*, (19), 169–173.
- Әкімханов А., Анарбаев, Н. (ауд.) (2020). Құран Кәрім. Қазақша түсіндірмелі аударма. – Алматы: Таным. – 624.
- Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім). – 1999 жылғы 1 шілде, № 409-І.
- Құрманбаев, Қ. (2017). Хадис ілімі (тарихы және әдіснамасы). 3-басылым. – Алматы: Нұр-Мұбарак баспасы. – 300.
- Мадиярова, Э.С., Байтикенова, Г.А., Турғанова, Б.Б. (2017). Интеллектуальная собственность в Казахстане: понятие, виды, объекты. *Евразийский Союз Ученых*, 12-2(45), 33–37.
- Мазов, Е.А. (2016). Объект уголовно-наказуемого нарушения прав интеллектуальной собственности. *ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы*, 51(3), 112–116.
- Рарова, Е. С. (2021). Проблема защиты прав интеллектуальной собственности. *Трибуна ученого*, (2), 245–250.
- Солодова, Г.С. (2006). Некоторые воззрения христианства: собственность, богатство и бедность. *Всероссийский экономический журнал ЭКО*, 1(379), 161–178.
- Сурхаев, И.Д. (2016). Анализ некоторых объектов интеллектуальной собственности. *Экономика. Бизнес. Банки*, 114–120.
- Сюкияйнен, Л. (2006). Мусульманское право собственности: юридическое осмысление религиозных постулатов. *Россия и мусульманский мир*, (3), 139–149.
- Смаилова, И.Е., Краубаева, Д.Б. (2019). Об особенностях институтов права интеллектуальной собственности. *ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы*, 67(3), 99–103.
- Тукенов, А.Е., Воронова, Т.Э. (2022). Защита и охрана прав интеллектуальной собственности в Республике Казахстан. *Вестник Торайгыров университета. Серия юридическая*, (1), 158–165. <https://doi.org/10.48081/XUTZ8999>

## References

- Amangeldy, A. (2023). Relationship of intellectual property law with criminal legislation and legislation on administrative offenses. *Vestnik KazNU. Law Series*, 107(3), 42–50. <https://doi.org/10.26577/JAPJ.2023.v107.i3.06>
- Çalış, H. (2003). İslâm hukuku literatüründe eşya hukukunun temel kavramları ve konu ve kapsam açısından ‘Milk’ terimi [The fundamental concepts of property law in Islamic legal literature and the term ‘Milk’ in terms of subject and scope]. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 185–205. <https://doi.org/10.59777/ihad.1273365> (in Turkish)
- Gorshunov, D. N. (2010). Chastnoe pravo i Islam [Private law and Islam]. *Uchenye Zapiski Kazanskogo Universiteta. Seriya Gumanitarnye Nauki*, 152(4), 71–79 (in Russian)
- Kabaj, M. (2013). Istorija stanovlenija instituta intellektual’noj sobstvennosti [The history of the formation of the intellectual property institution]. *Intellektual’nyj Potencial XXI Veka: Stupeni Poznanija*, (19), 169–173. (in Russian)
- Kazakstan Respublikasynyn azamattyk kodeksi (erekshe bolim) [The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special Part)] No. 409-I dated July 1, 1999. (in Kazakh)
- Kurmanbaev, K. (2017). Hadis ilimi (tarihy zhane әdisnamasy). 3-basylym [The science of Hadith (history and methodology) – 3rd edition]. – Almaty: Nur-Mubarak baspasy. – 300. (in Kazakh)
- Akimkhanov, A., & Anarbayev, N. (tr.) (2020). Kuran Karim. Kazaksha tusindirmeli audarma [The Holy Quran. Explanatory translation in Kazakh]. – Almaty: Tanyim. – 624. (in Kazakh)
- Madijarova, J. S., Bajtikenova, G. A., & Turganova, B. B. (2017). Intellektual’naja sobstvennost’ v Kazahstane: ponjatie, vidy, ob’ekty [Intellectual property in Kazakhstan: Concept, types, and objects]. *Evrasijskij Sojuz Uchenyh*, 12-2(45), 33–37. (in Russian)
- Mazov, E. A. (2016). Obekt ugolovno-nakazuemogo narushenija prav intellektual’noj sobstvennosti [The object of a criminal offense involving the violation of intellectual property rights]. *KazU’U Habarshysy. Zan`serijasy*, 51(3), 112–116. (in Russian)
- Orhan, F. (2016). Islam hukuku açısından manevî hak kavramı (telif hakkı özelinde) [The concept of moral rights in Islamic law (with a focus on copyright)]. *Journal of International Social Research*, 9(43). (in Turkish)
- Rarova, E. S. (2021). Problema zashhity prav intellektual’noj sobstvennosti [The problem of protecting intellectual property rights]. *Tribuna Uchenogo*, (2), 245–250. (in Russian)
- Saban, A. (2020). İslâm hukuku ve beşeri hukukta fikri mülkiyet hakları [Intellectual property rights in Islamic law and civil law]. – Istanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. – 228. (in Turkish)
- Sezer, A. (2000). Telif hakları özelinde İslam hukukunun fikri mülkiyet yaklaşımına dair bir araştırma [A study on the approach of Islamic law to intellectual property with a focus on copyright]. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 981–1011. (in Turkish)
- Solodova, G. S. (2006). Nekotorye vozzrenija hristianstva: sobstvennost’, bogatstvo i bednost’ [Some views of Christianity: Property, wealth, and poverty]. *Vserossijskij jeekonomicheskij zhurnal JeKO*, 1(379), 161–178. (in Russian)
- Surhaev, I. D. (2016). Analiz nekotoryh obektov intellektual’noj sobstvennosti [Analysis of certain intellectual property objects]. *Jekonomika. Biznes. Banki*, 114–120. (in Russian)
- Sjukijajnen, L. (2006). Musul’anskoe pravo sobstvennosti: juridicheskoe osmyslenie religioznyh postulatov [Muslim property law: Legal interpretation of religious postulates]. *Rossija i Musul’anskij Mir*, (3), 139–149. (in Russian)
- Smailova, I. E., & Kraubaeva, D. B. (2019). Ob osobennostjah institutov prava intellektual’noj sobstvennosti [On the peculiarities of the institutions of intellectual property law]. *KazUU Habarshysy. Zan serijasy*, 67(3), 99–103. (in Russian)
- Tukenov, A. E., & Voronova, T. J. (2022). Zashhita i ohrana prav intellektual’noj sobstvennosti v Respublike Kazahstan [Protection and safeguarding of intellectual property rights in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Torajgyrov Universiteta. Juridicheskaja Serija*, (1), 158–165. <https://doi.org/10.48081/XUTZ8999> (in Russian)
- Zhumazhanova, Zh. A. (2021). Zashhita intellektual’noj sobstvennosti v Kazahstane: problemy i perspektivy [Protection of intellectual property in Kazakhstan: Problems and perspectives]. *Vestnik Nauki*, 2(12), 71–79. (in Russian)

## Авторлар туралы мәлімет

Мелісова Балжан Мелісқызы (корреспондент-автор) – Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті ислам ілімдері факультеті дінтану кафедрасының PhD докторанты (Алматы, Қазақстан, e-mail: b.melissova@gmail.com).

Әлмұхаметов Әли Рауфұлы – философия ғылымдарының кандидаты, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті дінтану ислам ілімдері факультеті дінтану кафедрасының доценті (Алматы, Қазақстан, e-mail: alirauf59@mail.ru).

Құрманәлиева Айнұр Дүрбелеңқызы – философия ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті философия және саясаттану факультеті дінтану және мәдениеттану кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан, e-mail: ainura.kurmanalieva@kaznu.kz).

Жамашев Азамат Шұтбайұлы – PhD, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті философия және саясаттану факультеті дінтану және мәдениеттану кафедрасының қауымдастырылған профессоры (Алматы, Қазақстан, e-mail: azamat.jamashhev@mail.ru).

## Information about the authors

Melissova Balzhan Melisqyzy (corresponding author) – PhD student of the Department of Religious Studies of the Faculty of Islamic Studies, Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Almaty, Kazakhstan, email: b.melissova@gmail.com).

Almukhametov Aliy Raufuly – Candidate of Philosophy, Docent of the Department of Religious of the Faculty of Islamic Studies, Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Almaty, Kazakhstan, email: alirauf59@mail.ru).

*Kurmanaliyeva Ainur Durbelenkyzy – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Religious and Cultural Studies of the Faculty of Philosophy and Political Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, ainura.kurmanalieva@kaznu.kz).*

*Zhamashev Azamat Shutbaiuly – PhD, Associate Professor of the Department of Religious and Cultural Studies of the Faculty of Philosophy and Political Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: azamat.jamashev@mail.ru).*

**Информация об авторах**

*Мелисова Балжан Мелискызы (автор-корреспондент) – PhD докторант кафедры религиоведения факультета исламских исследований Египетского университета исламской культуры Нур-Мубарак (Алматы, Казахстан, e-mail: b.melissova@gmail.com).*

*Альмухаметов Алий Рауфулы – кандидат философских наук, доцент кафедры религиоведения факультета исламских исследований Египетского университета исламской культуры Нур-Мубарак (Алматы, Казахстан, e-mail: alirau59@mail.ru).*

*Курманалиева Айну́р Дурбелиновна – доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой религиоведения и культурологии факультета философии и политологии Казахского национального университета имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: ainura.kurmanalieva@kaznu.kz).*

*Жамашев Азамат Шутбаевич – PhD, ассоциированный профессор кафедры религиоведения и культурологии факультета философии и политологии Казахского национального университета имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: azamat.jamashev@mail.ru).*

31 тамыз, 2024 ж. тіркелді.  
13 наурыз, 2025 ж. қабылданды.